

Το δοκίμιο και τα είδη του

Η «επικοινωνιακή ταυτότητα» του δοκιμίου:

«Το δοκίμιο είναι ένα σύντομο, ευπρόσιτο στο πλατύ κοινό κείμενο, που αποτελεί μια απόπειρα (μια δοκιμή > δοκίμιο) να προσεγγίσει κανείς, σε αρκετό βαθμό, ένα θέμα κριτικής, επιστήμης, τέχνης, ηθών κλπ με γνώση και κελλιέπεια, χωρίς όμως και να το εξαντλεί –γιατί τούτο θα αποκτούσε συστηματική και διεξοδική διερεύνηση, επομένως μια πολυσέλιδη “πραγματεία”. Το δοκίμιο πρέπει να είναι σύντομο, ευσύνοπτο. Εύληπτο και καλογραμμένο. Εξού και η μεγάλη κοινωνική του χρησιμότητα: διδάσκει και ταυτόχρονα τέρπει πολυάριθμους αναγνώστες διαφόρων μορφωτικών επιπέδων. Πλουτίζει τις γνώσεις, οξύνει τις κρίσεις, καλλιεργεί την εναισθησία τους».

Ε.Παπανούτσος, Το δοκίμιο

- ☑ **Τι είναι:** ιδιαίτερο γραμματειακό είδος πεζού λόγου που σχετίζεται άμεσα με την πειθώ, καθώς αποτελεί μια απόπειρα πραγμάτευσης ενός αξιόλογου αισθητικού, ηθικού, κοινωνικού, πολιτικού, ακόμη και επιστημονικού θέματος.
- ☑ **Πομπός:** δοκιμιογράφος (επιστήμονας, λογοτέχνης, δημοσιογράφος κ.α.)
- ☑ **Δέκτης:** ευρύ κοινό που έχει κάποιο μορφωτικό επίπεδο, αλλά δε διαθέτει εξειδικευμένες γνώσεις και πληροφόρηση για το θέμα.
- ☑ **Είδος λόγου – έκταση:** το δοκίμιο είναι ένα είδος πεζού λόγου, με μέση συνήθως έκταση, που είναι δύσκολο να οριοθετηθεί, γιατί συνδυάζει στοιχεία επιστημονικού και του λογοτεχνικού λόγου και παίρνει ποικίλες μορφές. Μπορούμε να πούμε ότι κινείται στο χώρο ενός "συνεχούς" που ορίζεται από τη μία πλευρά από τον επιστημονικό λόγο και από την άλλη πλευρά από τη λογοτεχνία.
- ☑ **Θεματική:** το δοκίμιο καλύπτει μια ευρεία θεματική: Μπορεί να αναφέρεται σε ζητήματα φιλοσοφίας, ηθικής, ιστορίας, πολιτικής, λογοτεχνίας, γλώσσας, εκπαίδευσης, καθώς επίσης και σε ζητήματα γενικού ενδιαφέροντος από το χώρο των θετικών επιστημών -π.χ. της φυσικής, της ιατρικής, της βιολογίας κτλ. Οπωσδήποτε δε στέκεται στο επικαιρικό και το προσωρινό, αλλά ανάγεται στο μόνιμο και το γενικό, δηλαδή από τη λεπτομέρεια προχωρεί στη γενική θεώρηση και την εποπτεία.

- ☑ **Σκοπός:** το δοκίμιο αποτελεί μια απόπειρα για την προσέγγιση ενός θέματος. Ο δοκιμιογράφος θέτει κάποια ερωτήματα και επιστρατεύοντας τις γνώσεις, τις σκέψεις και την εμπειρία του, προσπαθεί να δώσει στα ερωτήματα αυτά μια επαρκή, έστω και προσωρινή, απάντηση. Ανώτερος στόχος του είναι να εκθέσει τις ιδέες του, να μοιραστεί τον προβληματισμό του με τον αναγνώστη και παράλληλα να προβληματίσει με τη στοχαστική διάθεση του δοκιμιογράφου και έμμεσα να διδάξει. Με το κείμενό του, λοιπόν, επιδιώκει: να πληροφορήσει τον αναγνώστη, να τον προβληματίσει, να τον πείσει, να τον διδάξει με την ευρύτερη έννοια. Ο δοκιμιογράφος, ωστόσο, δεν απευθύνεται μόνο στη νόηση αλλά και στο συναισθηματικό κόσμο του αναγνώστη, επιζητεί να τον συγκινήσει και να τον τέρψει. Το αισθητικό αποτέλεσμα αποτελεί βασικό σκοπό, η μορφή έχει σημασία όσο και το περιεχόμενο.
- ☑ **Το ύφος** του είναι απολύτως προσωπικό, επειδή είναι προϊόν προσωπικής πνευματικής και αισθητικής ωριμότητας. Ο τόνος του εξαρτάται από το σκοπό του συγγραφέα και μπορεί να είναι απολογητικός, εξομολογητικός, διδακτικός, σοβαρός, χιουμοριστικός, φιλοσοφικός, σατιρικός κ.λ.π.

Η γλώσσα του δοκιμίου:

Παρουσιάζει πιο λόγια μορφή, αντίστοιχη μ' αυτή που συναντάμε σε επιστημονικά κείμενα. Συγκεκριμένα παρατηρούνται:

- ☑ τεχνικές ομαλής μετάβασης (π.χ. χρήση συνεκτικών μορίων, μεταβατικών φράσεων για τη μετάβαση – συνοχή)
- ☑ εκφραστικά μέσα που χαρακτηρίζουν ένα επιστημονικό και διανοούμενο λόγο (π.χ. επιρρήματα), που φανερώνουν μια ορισμένη «στάση» του ομιλητή απέναντι σ' αυτό που λέει (:πιθανώς, ενδεχομένως, βεβαίως, δυστυχώς...) ή την οπτική γωνία απ' την οποία αντιμετωπίζει το θέμα (:οικονομικά, πολιτικά ...)
- ☑ περίπλοκη σύνταξη - πιο σύνθετη δομή των προτάσεων, ευρεία χρήση υποτεταγμένου λόγου (δευτερευουσών προτάσεων)
- ☑ αφηρημένο λεξιλόγιο
- ☑ επιγραμματική και αποφθεγματική διατύπωση (συχνότητα κάποιων γνωμολογικών ή αποφθεγματικών ρήσεων)
- ☑ δεν αποκλείεται και κάποια προφορικότητα στην έκφραση και οικειότητα στο ύφος ή χρήση ποιητικής-λογοτεχνικής γλώσσας (λυρισμός, εκφραστικά μέσα, σχήματα λόγου) –ανάλογα με τις προθέσεις του δοκιμιογράφου

Συμπερασματικά το δοκίμιο χαρακτηρίζεται από:

α. επιστημονική λιτότητα και ακρίβεια, χωρίς να πέφτει σε εκφραστική ξηρότητα

και παράλληλα

β. γλώσσα φορτισμένη συναισθηματικά που κρατά την εικονοπλαστική της δύναμη.

Επειδή, λοιπόν, το δοκίμιο ταλαντεύεται ανάμεσα στο επιστημονικό και λογοτεχνικό λόγο, χρησιμοποιεί την αναφορική/ λογική γλώσσα και την ποιητική/ συγκινησιακή γλώσσα.

ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΔΟΚΙΜΙΟΥ		
	ΣΤΟΧΑΣΤΙΚΟ (ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΟ)	ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟ (ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟ)
ΠΡΟΘΕΣΗ	Προσεγγίζει τη λογοτεχνία	Προσεγγίζει τον επιστημονικό λόγο
	Ελεύθερος στοχασμός: ο δοκιμιογράφος περιδιαβαίνει ελεύθερα πάνω σε ένα θέμα και εκφράζει τις προσωπικές του παρατηρήσεις, εκτιμήσεις και προβληματισμούς, που τα αντλεί από τη γενική πείρα της ζωής του, τις γνώσεις, τις σκέψεις και τη φαντασία του (εξομολογητικός τόνος), με απώτερο στόχο να προκαλέσει αισθητική συγκίνηση.	Απόδειξη μιας θέσης: ο δοκιμιογράφος κρίνει ή εκλαϊκεύει επιστημονικά θέματα διασαφηνίζοντας κάποια σημεία τους που δεν είναι κατανοητά, πληροφορεί, ερμηνεύει, αποδεικνύει, μεταδίδει στο ευρύ κοινό γνώσεις, φιλτραρισμένες από την προσωπικότητα του.
ΓΛΩΣΣΑ	Ποιητική/ συν(υπο)δηλωτική χρήση της γλώσσας: συνειρμικό παιχνίδι με τις λέξεις, τις εικόνες, τις ιδέες που μετατρέπονται σε σύμβολα, υποβάλλοντας συναισθήματα παρά πείθοντας λογικά.	Αναφορική/ κυριολεκτική/ λογική χρήση της γλώσσας: ακρίβεια στη διατύπωση.

ΜΕΣΑ ΠΕΙΘΟΥΣ	Κυρίως επίκληση στο συναίσθημα.	Κυρίως επίκληση στη λογική
ΟΡΓΑΝΩΣΗ	Συνειρμική: διαισθητική ανάπτυξη των ιδεών. Δεν είναι εύκολο να ανιχνεύσουμε τη σχέση θέση - απόδειξη, ενδιαφέρει περισσότερο η "ύφανση" του λόγου και όχι η λογική που διέπει το δοκίμιο. Η συνεκτικότητα στηρίζεται στη συνειρμική σύνδεση των παραγράφων.	Λογική διάταξη - δόμηση του λόγου (αυστηρά λογική αλληλουχία → απόδειξη).
ΣΚΟΠΙΑ	Υποκειμενική: προσωπική σκοπιά, ελευθερία ερμηνείας του θέματος, παράθεση υποκειμενικών κρίσεων που σχετίζονται με την παρατήρηση ή τη φαντασία.	Αντικειμενική: τεκμηρίωση με βάση τις γνώσεις.

Η δομή-οργάνωση του αποδεικτικού δοκιμίου:

Ο τρόπος σύνθεσης του δοκιμίου χαρακτηρίζεται από ρευστότητα και πολυμορφία. Εντούτοις, υπάρχει ένας βασικός τύπος σύνθεσης για όλα τα δοκίμια, κυρίως όμως τα αποδεικτικά:

α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΕΚΘΕΣΗ: έκθεση του θέματος, της προβληματικής του, με στόχο την πρόκληση του ενδιαφέροντος. Κατόπιν (στην ίδια ή σε νέα §) διατύπωση της κύριας/ κατευθυντήριας ιδέας, που είναι και η «θέση» του συγγραφέα για το θέμα.

Ο πρόλογος, ανάλογα με τους στόχους του συγγραφέα και τη φύση του θέματος, μπορεί να πάρει διάφορες μορφές: (1) διασάφηση των εννοιών του θέματος, (2) γενική διαπίστωση, (3) ερώτηση ρητορικού τύπου, (4) σύγκριση, (5) αφήγηση ενός επεισοδίου, ανεκδότου, περιστατικού κ.λπ. Βασικές αρετές του προλόγου: Πρέπει να διατυπώνεται με σαφήνεια, ακρίβεια και συντομία και να μην απομακρύνεται από το θέμα.

β. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ - ΑΝΑΠΤΥΞΗ: Παράθεση του αποδεικτικού υλικού με διασαφήνιση της κύριας ιδέας ή απόδειξη της θέσης του συγγραφέα.

Βασικές αρετές του: *Πληρότητα* (= αναπτύσσει επαρκώς την κύρια ιδέα ή τη θέση του συγγραφέα), *ενότητα* (= το υλικό σχετίζεται άμεσα με την κύρια ιδέα ή τη θέση του συγγραφέα), *αλληλουχία* (= το περιεχόμενο και τα διάφορα μέρη του, όχι μόνο σχετίζονται άμεσα με την κύρια ιδέα, αλλά και συνδέονται στενά μεταξύ τους), *συνοχή* (= σύνδεση των παραγράφων μεταξύ τους και των διαφόρων ιδεών μέσα στην ίδια παράγραφο. Πετυχαίνεται με τη χρησιμοποίηση της κατάλληλης λέξης ή φράσης που διευκολύνει την απρόσκοπτη μετάβαση από το ένα νόημα στο άλλο).

γ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: Συμπυκνωμένη παρουσίαση του κύριου μέρους ή επανέκθεση της αρχικής θέσης του συγγραφέα, η οποία όμως πλέον προσεγγίζεται με διαφορετικό τρόπο από τον αναγνώστη.

Βασικές αρετές του: *συντομία*, *περιεκτικότητα*.

Α. Παπαγεωργίου

Σύγκριση δοκιμίου και άλλων γραμματειακών ειδών:

<p>Επιστημονικός λόγος</p>	<p>Πραγματεία = η σχετικά εκτενής γραπτή έκθεση μιας επιστημονικής έρευνας και των πορισμάτων στα οποία κατάληξε.</p>	<p>Μελέτη = γραπτή εργασία που προκύπτει από συστηματική έρευνα ενός θέματος και αποτελεί μεθοδική έκθεση των πορισμάτων της</p>	<p>Διατριβή = εξέταση ενός επιστημονικού θέματος από όλες τις απόψεις του με τρόπο εξαντλητικό, χωρίς να αφήνει πουθενά κανένα κενό ή χάσμα. Είναι μια μεθοδική διείσδυση στο βάθος ολόκληρου του θέματος.</p>	<p>Μονογραφία = έρευνα σε ένα απόλυτα εξειδικευμένο και αυτοτελές θέμα.</p>
<p>Ρητορικός και λογοτεχνικός λόγος</p>	<p>Διδαχή = λόγος με πρόθεση νουθεσίας αλλά και προσπάθεια άμεσου επηρεασμού του αναγνώστη ή ακροατή. Αποτελεί διακριτικό γνώρισμα της εκκλησιαστικής (όπως και της πολιτικής και ρητορικής).</p>	<p>Ημερολόγιο = είδος αυτοβιογραφίας που στηρίζεται στη χρονολογική καταγραφή προσωπικών βιωμάτων καθώς και κρίσεων, παρατηρήσεων στα καθημερινά γεγονότα.</p>	<p>Επιστολή = γραπτή επικοινωνία μεταξύ δύο ανθρώπων που βρίσκονται μακριά ο ένας από τον άλλο.</p>	<p>Διάλογος = (ανήκει περισσότερο στο λογοτεχνικό είδος) συζήτηση μεταξύ δύο η περισσότερων προσώπων, τα οποία με τη σειρά τους εκφράζουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους.</p>

<p>Δημοσιογραφικός λόγος</p>	<p>Άρθρο = δημοσίευμα σε εφημερίδα ή σε περιοδικό που πραγματεύεται ένα ειδικό, επίκαιρο θέμα γενικού ενδιαφέροντος. Το κύριο άρθρο που δημοσιεύεται στην πρώτη σελίδα αναφέρεται στο σπουδαιότερο θέμα της ημέρας, ενώ τα δευτερεύοντα άρθρα, που αφορούν διάφορα θέματα, ασκούν κριτική επιδοκιμαστική ή αποδοκιμαστική σε διάφορα πρόσωπα, γεγονότα ή καταστάσεις.</p>	<p>Επιφυλλίδα = ένας τύπος δημοσιογραφικού κειμένου που αναφέρεται σε διάφορα θέματα φιλολογικά, επιστημονικά, πολιτικά κ.λπ. και γράφεται από πρόσωπο ειδικό στο θέμα. Ο επιφυλλιδογράφος μπορεί να ξεκινήσει από ένα επίκαιρο θέμα, αλλά δε μένει προσκολλημένος στο επίκαιρο, προχωρεί σε παρατηρήσεις και σκέψεις διαχρονικού χαρακτήρα και γενικότερου ενδιαφέροντος.</p>	<p>Χρονογράφημα = δημοσιογραφικό κείμενο με επίκαιρο χαρακτήρα, που σχολιάζει με εύθυμο τρόπο και παιγνιώδη, ειρωνική διάθεση ποικίλα κοινωνικά πολιτιστικά ή πολιτικά θέματα της επικαιρότητας.</p>
------------------------------	--	---	---

Α. Παπαγεωργίου

ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ	ΔΙΑΦΟΡΕΣ	
ΔΟΚΙΜΙΟΥ & ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ	ΔΟΚΙΜΙΟΥ	ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Θέματα: επιστημονικά, ηθικά, πολιτικά, αισθητικά κ.λπ.	Υποκειμενισμός (έκθεση προσωπικών απόψεων)	Αντικειμενικότητα (επιστημονικά δεδομένα)
Μέθοδος: αποδεικτική	Όχι εξαντλητική εξέταση, περιορισμένη έκταση	Εξέταση ενός θέματος με τρόπο εξαντλητικό, μεθοδικό και συστηματικό, μεγάλη συνήθως έκταση.
Υλικό: επιστημονικό	Το αισθητικό αποτέλεσμα αποτελεί αυτοσκοπό, η μορφή μετρά όσο και η ουσία	Λογική χρήση της γλώσσας και χρήση ειδικής ορολογίας
Πρόθεση: διδακτική = επιζητούν να διασαφηνίσουν και να καταδείξουν την αλήθεια ή το ψεύδος κάποιου θέματος, του οποίου το κύρος αμφισβητείται, και να εξακριβώσουν μεθοδικά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας ιδέας, ώστε να διασαφηνιστεί πλήρως.	Απευθύνεται σε όλους, στο ευρύ αναγνωστικό κοινό, και μάλιστα τόσο στη νόηση του δέκτη όσο και στο συναισθηματικό κόσμο, καθώς πληροφορεί, αλλά και συγκινεί, τέρπει.	Απευθύνεται σε εξειδικευμένο κοινό, που ζητά έγκυρη ενημέρωση, αναφέρεται στη νόηση του αναγνώστη, τον οποίο πληροφορεί με εγκυρότητα και μορφώνει.